

OSMANLI DÖNEMİ SİİRT MEDRESELERİ

Okutulan İlimler, Müfredat ve İlim Yolculuğu

Sedat AKAY

Kitabe Yayınları: 42

OSMANLI DÖNEMİ SİİRT MEDRESELERİ
Okutulan İlimler, Müfredat ve İlim Yolculuğu

Sedat AKAY

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör: Halil BATUR

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Şubat 2023

ISBN: 978-605-72717-3-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

OSMANLI DÖNEMİ SİİRT MEDRESELERİ

Okutulan İlimler, Müfredat ve İlim Yolculuğu

Sedat AKAY

Ankara 2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR -----	9
ÖN SÖZ -----	11
TEŞEKKÜR -----	15
1. SİİRT’TE İLİM, İRFAN, EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜN TARİHÇESİ -----	17
2. MEDRESELER -----	29
3. OSMANLININ SON DÖNEMİNDE SİİRT MEDRESELERİ -----	33
3.1. Salname Kayıtlarına Göre Siirt Sancağı Merkez Kazasında Bulunan Medreseler -----	33
4. SİİRT’TE BULUNAN BAZI ÖNEMLİ MEDRESELERİN BÂNİLERİ, MEVKİLERİ VE MÜDERRİSLERİ -----	37
4.1. Salihye Medresesi -----	37
4.1.1. Salihye Medresesi Müderrisleri -----	37
4.1.1.1. Molla Hüseyin b. Molla Mustafa b. Molla Halil Efendi -----	37
4.1.1.2. Molla Hasan Fehmi -----	39
4.1.1.3. Müftüzâde Mahmut Nedim Efendi -----	41
4.1.1.4. Molla Hamit (Durgeylan) Efendi -----	42
4.2. Fahriyye Medresesi -----	42
4.2.1. Fahriyye Medresesi Müderrisleri -----	47
4.2.1.1. Şeyh Abdulkahhâr Zokaydı (ö. 1906) -----	48
4.2.1.2. Molla Hüseyin b. Molla Mustafa b. Molla Halil Efendi -----	48

4.2.1.3. Yusuf Ziyaeddin Efendi -----	50
4.2.1.4. Mehmed Efendi-----	51
4.2.1.5. Molla Hamit b. Molla Mustafa Efendi (Durceylan) -----	51
4.3. Rahimiye Medresesi-----	51
4.4. Mahmudiye Medresesi -----	69
4.4.1. Mahmudiye Medresesi Müderrisleri -----	74
4.4.1.1. Molla Ömer el-Âmir-----	74
4.4.1.2. Hoca Abdullah Efendi (Sevim)-----	75
4.4.1.3. Âbid Efendi-----	75
4.5. Şeyh Halef Medresesi -----	76
4.6. Ulu Cami Medresesi -----	78
4.6.1. Ulu Cami Medresesi Müderrisleri-----	78
4.6.1.1. Seyyid Abdulvahap el-Hüseyinî-----	78
4.6.1.2. Hacı Muhammet Seyyid Abdulvahap el- Hüseyinî -----	78
4.6.1.3. Hacı Abdülferit Hasbî-----	79
4.6.1.4. Molla Yusuf Hayalî -----	80
4.7. Bayezidiye Medresesi-----	81
4.8. Şeyh Ferec Camii Medresesi -----	83
4.9. Şeyh Cerrah Mescidi Medresesi -----	85
4.10. Şeyh Nakkaş Camii/ Medresesi -----	87
4.11. Uveyndurra (İnci Göz veya İnci Pınarı) Mescidi Medresesi-----	90
4.12. Hıdri'l-Ahdar (Cumhuriyet Camii) Medresesi -----	91
4.13. Cemaliye Medresesi-----	93
4.14. Tanze Medresesi-----	94
4.15. Zokayd Medresesi -----	96
4.16. Osmanlı ve Siirt Medreselerinde Eğitim Usulü -----	101

5. MEDRESELERDE OKUTULAN DERSLER/	
MÜFREDAT -----	105
5. 1. Nahiv-----	108
5.2. Sarf -----	113
5.3. Mantık-----	116
5.4. Belagat-----	120
5.5. Vaz' İlmi -----	122
5.6. Münazara İlmi -----	124
5.7. Kelâm-----	128
5.8. Fıkıh Usulü -----	130
5.9. İnşâ -----	132
5.10. Hendese -----	133
5.11. Felekiyyat-----	134
6. İCAZET -----	139
7. MEDRESELERDE OKUTULAN İLİMLERİN	
SIRALAMASI VE SEBEPLERİ -----	143
8. TALİBİN VE KÂTİBİN KİTAPLA ARKADAŞLIĞI ---	153
KAYNAKÇA -----	167

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin (ođlu)
bs.	: Baskı
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
M.	: Miladi
no.	: Numara
r.a.	: Radıyallâhü anh
R.	: Rumî
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
tah.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
ter.	: Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri

ÖN SÖZ

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla,
Yüce Allah'a hamd olsun. İki cihan güneşi efendimize,
ehl-i beytine ve ashabına salat ve selam olsun.

Ders okutulmuş yer anlamında kullanılan medrese, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla teşkil edilen mekânlardır. Osmanlılar fethettikleri yerlerde önce bir ibadethane inşa etmekte veya bir ibadethaneyi camiye çevirerek duruma göre hem ibadethane hem de eğitim kurumu olarak yani yaygın eğitim amaçlı kullanılmaktaydı. Şehir planlaması da bu binaların merkezde olduğu muhitler oluşturacak şekilde yapılarak cami ve medreseler günlük hayatın mihranı konumunda bulunurdu. Bunun yanında camiler dışında müstakil olarak inşa edilen bazı medreseler de inşa edilerek bugünkü anlamda örgün eğitim kurumu işlevi üstlenirdi.

Bu medreselerde Arap dili ve edebiyatı ile fıkıh, tefsir, hadis, akaid ve kelim gibi dinî ilimler önemli bir ağırlığa sahipti. Medreseler, bu ilimlerin yanı sıra mantık, felsefe, kozmografya, hendese, cebir, astronomi, tıp gibi müspet ilimler ile münazara ve cedel gibi tartışma ve akıl yürütme yöntemlerinin tahsil edildiği; kadı, naip, müderris ve müftü ile devletin ihtiyaç duyduğu her sınıf için eleman yetiştiren müesseseler olmuştur.

Kadim bir geçmişe sahip olan Siirt'te de örnekleri günümüze kadar taşınmış medreseler inşa edilmiştir. Cemiyet hayatının zembereği vazifesini gören, nice kalem ve kelim erbabı ile ilim ve irfan ehlinin yetiştiği bu müesseselerin maarif

ve kültür hayatımızda derin izler bırakan önemli katkıları olmuştur. Bu kurumlarda yetişen âlimlerden kimisi onlarca hatta yüzlerce talebe yetiştirmiş, kimileri de çok önemli eserlere imza atarak kültür ve medeniyet hayatımızın teşekkülünde öncü bir rol üstlenmişlerdir. Kalemin kâğıda secde edip kâğıt üzerinde kayarken çıkardığı hışırtıların verdiği ilhamla yazılmış bu eserler, elden ele beldeleri dolaşıp, günümüze kadar ulaşarak yolumuza yön veren pusulalar olmuştur.

Bu mekânlarda yetişen hocalar; halk ile iç içe yaşamışlar, halk arasındaki anlaşmazlıklarda hakem rolünü üstlenmişler, halk ve idareciler arasında köprü vazifesi görmüşler, ümeraya (idareciler) nasihat ve tavsiyede bulunmaktan da geri kalmamışlardır. “Âlem gibi âlim” olan bu hocalar, ders verdikleri medreselerin yanında darülfünununun bir şubesi mesabesindeki evlerini, dergâh ve divanlarını da bir mektep/akademi hâline getirmişlerdir. Bu mekteplerde, harflerin bestekârı olan mahir hattatların idaresinde, kelimelerin raks ederek harflerin ritim tuttuğu hat sanatının yanı sıra aşk ehli olanların bileceği üzere “gaybın lisanı” olan *Hafız Divanı* âdetâ meşk edilmiş, Sadi Şirazi’nin “üstad-ı irfan” olarak nitelenen *Gülüstan*’ı şevk ile okunarak taliplerin zevk ve estetik duyguları şekillenmiştir. Mazi ırmağına katılmış dünde kalan, hasreti gündен güne artan ve sayıları gündен güne azalan bu kervanın yolcularından olan Siirt’in Mevlana’sı Celaleddin (Kardeş) Efendi, *Sabat* üzerindeki evinde mantık okuturken Şeyh Şerafettin Efendi, *Divan*’da *el-Hikemü’l-Ataiyye* dersleri vermiştir.

Medreseler ve buralarda verilen eğitim üzerine yapılmış çalışmalar fazla olmakla birlikte Siirt’teki medreseler, bu

medreselerin müfredatı, mevki ve bânileri ile müderrisleri konusunda yapılan çalışmalarda birtakım eksik noktalar mevcuttur. Unutulmuş veya atlanmış bazı konuları aydınlığa kavuşturmak için böyle bir çalışma yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bu amaçla konumuz ile ilgili bulabildiğimiz kaynak eserlerin yanı sıra arşivlerde bulunan şer'iyeye sicillerini, sicill-i ahval defterlerini, salnameleri (yıllık) ve diğer vesikaları imkân dâhilinde taradık. Siirt mezarlıklarında mevcut mezar şâhideleri de dâhil olmak üzere bazı şahsiyetlerden geriye kalmış not defterleri, fotoğraf, hatırat ve günlükleri inceleyerek ulaşabildiğimiz en ufak bir bilgi kııntısını dahi değerlendirdik.

Çalışmada dikkat ettiğimiz öncelikli hususlardan biri, kendisiyle ilgili fazla bilgi bulunmayan medreselerin araştırılması olmuştur. Hakkında az çok bilgi bulunan medreselerin ele alındığı bölümlerde ise eğer bulunabilmişse nadir bilgi ve belgelerin paylaşılmasına öncelik verilmiştir. Siirt'in ilim ve irfan hayatına yön veren bu mekânlarda ders veren müderrislerin çoğu "Belge ve Bilgilerle Siirt'in Manevî Dinamikleri ve Âlimleri" adlı çalışmamızda yer aldığından bu zatların hayatları hakkında özet bilgiler verilmiştir.

Siirt'in ilim ve irfan tarihine mütevazı bir katkı olması niyetiyle hazırlanan bu çalışmanın faydalı olmasını dileriz. Tevfik ve başarı Allah'tandır.

TEŞEKKÜR*

Çalışma esnasında arşiv ve hafızasında mevcut bilgi ve belgelerle destek veren gazeteci, yazar Sayın Ahmet Arıtürk'e; fikirleriyle yol gösteren gazeteci, yazar ve eğitimci Sayın Ayhan Mergen'e; bize arşivini açan ve şifahî bilgileriyle yol gösteren gazeteci, yazar Sayın Cumhuriyet Kılıççıoğlu'na; çalışmayı inceleyip tashihte bulunan, fikir ve tavsiyeleriyle ufukumuzu genişleten değerli akademisyen ve yazar Sayın Halil Batur'a; çalışmamızla ilgili elindeki bilgi ve belgeleri bize ulaştıran tarihçi ve araştırmacı Sayın Hüseyin Bakır'a; özellikle Molla Halil Efendi'nin ailesi ile ilgili mevcut eser, bilgi ve belgeleri büyük bir özveriyle paylaşan, bizi teşvik eden kıymetli akademisyen ve yazar Macit Sevgili'ye; Osmanlıca belgeleri çözmemizde yardımcı olan, Osmanlıca üstadı ve hocam Sayın Orhan Akay'a; kitabevi, teknik imkân ve ikramlarıyla bizi misafir eden Bilgili Kitabevi sahibi, kültür dostu Sayın Ömer Turay'a; Bu çalışmanın ortaya çıkmasında teşvik ve desteklerini esirgemeyen Siirt sevdalıları, emekli Siirt İl Kültür Müdürü Sayın Remzi Uslu ve Siirt İl Kültür Müdür Yardımcısı Sayın Rauf Danış'a saygı ve sevgilerimle birlikte teşekkür etmeyi borç bilirim.

Bu eserin temelini oluşturan bilgileri temin etmemizi sağlayan, ders ve sohbetlerinden istifade ettiğim, Hakk'a intikal etmiş Muhterem Hocam Molla Şefik Karanfil; mümtaz ve cömert insan Hacı Sadık Turay ile emsali nadir bulunan kişilerden Seyyid Abdülmecit Saytekin'e Allah'tan rahmet dilerim.

* İsimler alfabetik sırasıyla verilmiştir.